

Europese verkiezingen

Maatschappij & Politiek

INHOUD

- 4** **Pleidooi voor Europa**
Vreugde en zorg over de Europese Unie
- 7** **Hoge opkomst van groot belang**
Nieuwe aanpak Europese verkiezingen
- 10** **Hoe gaan we kiezen?**
Kenmerken van kiesstelsels in Europa
- 13** **Meeste stemmen gelden**
Stemgedrag van Nederlandse europarlementariërs
- 17** **Het fundament van Europa**
Vanzelfsprekende vrede, Noren en Europese Unie
- 20** **Kieskompas of StemWijzer?**
Wat wijst leerlingen het beste de weg door verkiezingsland?
- 22** **Europa saai?**
Suggesties voor Europa in de klas
- 24** **Europa is heel ver weg**
Verdeeldheid in Europa
- 26** **Gedaan met de rust**
Onderwijsinspectie wenst andere werkvormen
- 28** **Conflict Israël-Palestina voorzien van context**
Pleidooi voor maatschappijleerbenadering

RUBRIEKEN

- 3** **Geknipt & geschore**
- 25** **Grom**
- 30** **Lesmateriaal**
Europa
- 33** **NVLM**
- 34** **Signalementen**

Redactioneel

Vergis ik me, of winnen Europese integratie en de Europese Unie (EU) in onderwijsland aan belangstelling? Ongeacht het antwoord op die vraag is dat wel de hoogste tijd. De aanstaande verkiezingen voor het Europese Parlement - 4 juni is het zover - bieden daar niet alleen een welkome aanleiding toe, hopelijk dragen de inspanningen in het onderwijs ook bij tot een hogere opkomst van de kiezers.

Nog maar kort geleden leidde een ondoordacht Nederlands referendum over hoogst noodzakelijke nieuwe regels voor EU-besluitvorming tot een onomwonden 'nee'. Een 'nee' dat voor veel kiezers amper meer was dan eens lekker tegen Den Haag aanschoppen. Die lol behoort kiezers te worden gegund, maar dan wel als het ook uitsluitend om Den Haag gaat.

Nee roepen tegen Europese integratie en tegen EU-instituten mag natuurlijk en kritiek op bepaalde aspecten daarvan is zonder meer gerechtvaardigd. Wat echter niet mag is eerst een karikatuur van de Europese Unie maken, deze vervolgens als werkelijkheid verkopen en daarna 'nee' gaan roepen. Wat in die karikaturen stevast wordt genegeerd is het fundamentele doel van het Europese integratiestreven: het scheppen van stabiele, vreedzame verhoudingen binnen Europa. Bij alle gerechtvaardigde kritiek moet toch worden erkend dat dat streven succesvol is geweest, en dus blijvende steun verdient. Vandaar dat dit nummer van *Maatschappij & Politiek*, voor een belangrijk deel gewijd aan Europa en aan die aanstaande verkiezingen voor het Europees Parlement, daar veel nadruk op legt.

Hans van der Heijde

Bestuurders matigen topsalaris

De best betaalde bestuurders in het voortgezet onderwijs moeten voorlopig hoogstens 135.000 euro verdienen. Die oproep doet de vereniging van schoolbesturen, de VO-raad, aan haar leden. In de beloningsleidraad voor schoolbestuurders die die raad vorig jaar opstelde, was het maximumsalaris nog 178.000 euro. Met deze oproep reageert de VO-raad op de beroering over de salarissen van schoolbestuurders. Staatssecretaris van Onderwijs Marja van Bijsterveldt meldde dat bestuurders onder de cao vallen en dus hoogstens 104.000 euro mogen verdienen. De lerarenvakbonden noemden de hogere salarissen daarom illegaal.

Bestuurderssalarissen moeten draagvlak in de samenleving hebben, schrijft de VO-raad aan alle schoolbesturen, maar het draagvlak voor de beloningsleidraad was al niet groot en is door de economische crisis verder afgenomen. Het kabinet heeft al besloten de ministersalarissen niet te verhogen en dat voorbeeld moeten scholen volgen door een lager maximumsalaris voor hun bestuurders aan te houden. De VO-raad blijft bestrijden dat schoolbestuurders onder de cao vallen.

(Bron: *Trouw*, 18 maart 2009)

Onderwijsbond: vakantieplan dom

De zomervakantie in het voortgezet onderwijs gaat vanaf het schooljaar 2011/2012 terug van zeven naar zes

weken. Tegelijkertijd wordt de lesurennorm teruggebracht van 1.040 uur naar 1.000 uur. Met de maatregel neemt staatssecretaris van Onderwijs Marja van Bijsterveldt de aanbevelingen van de Commissie Cornielje over. De verkorte zomervakantie gaat niet ten koste van het aantal vakantiedagen van leerlingen.

In ruil voor de week minder krijgen zij vijf roostervrije dagen die gedurende het schooljaar worden ingezet.

Leraren kunnen die dagen gebruiken voor een cursus, vergaderingen of de voorbereiding van lessen. Zo neemt de druk in de rest van het schooljaar af.

Met haar plan neemt Van Bijsterveldt afstand van de 1.040-urennorm van het vorige kabinet. Docenten klaagden over een te hoge werkdruk en scholieren kwamen in actie tegen de zogeheten *ophokuren* in aula's en kantines. Deze lessen zonder les waren ingesteld om de norm van 1.040 uur te halen.

Van Bijsterveldt is niet bang dat door de verlaging van de norm de kwaliteit van het onderwijs afneemt: 'Het aantal lessen wordt niet minder. De meeste scholen halen namelijk nu die duizend uur al niet'.

Vorig jaar hield slechts 28 procent van de scholen zich aan het minimum aantal lessen, hetgeen al een ruime vooruitgang van de zeven procent uit het schooljaar 2006-2007 was.

Het verscherpte toezicht van de Onderwijsinspectie lijkt daarmee te werken.

De Algemene Onderwijsbond (AOB) spreekt van 'een dom plan' en wil tijdens de cao-onderhandelingen niet over verkorting van de zomervakantie praten.

(Bron: *Het Parool*, 28 maart 2009)

Scholieren traceren met usb-stick

Spijbelen op scholen moet onmogelijk worden door een speciale usb-stick. Iedere leerling krijgt een dergelijk apparaat dat tot op een paar meter nauwkeurig verraaft waar hij zich binnen het schoolgebouw bevindt. Felix Korthals, directeur van bedenker Pincash: 'Zodra iemand binnen een paar meter van de school komt, wordt hij automatisch op het systeem aangemeld. Iedere vijf tot tien minuten geeft de stick een signaal af en is tot op drie meter nauwkeurig te zien waar iemand uithangt. Doordat het unieke leerlingnummer is gekoppeld aan een specifiek lesrooster, wordt vanzelf zichtbaar of iemand zich in het klaslokaal bevindt. De techniek wordt al gebruikt in Amerikaanse ziekenhuizen om dure instrumenten te traceren. Risico op fraude wordt geminimaliseerd door van de usb-stick gelijk een soort portemonnee te maken. Leerlingen moeten hun werkstukken op de usb-stick zetten en het is ook gelijk hun betaalkaart in de kantine. Bevoegd schoolpersoneel krijgt nog tijdens de les met een druk op de knop een overzicht van de aanwezigheid van leerlingen. Ouders van afwezige kinderen kunnen dan al worden gebeld. Ook kan worden gekeken waar leerlingen die te laat op school kwamen en niet naar de les gingen, zich bevinden. In het voortgezet onderwijs komt spijbelgedrag vooral in het eerste uur voor. Na de zomer begint een proef op vijf regionale opleidingscentra. In het schooljaar 2010-2011 moet de stick beschikbaar zijn.' (Bron: *AD*, 30 maart 2009)

Pleidooi voor Europa

GIJS DE VRIES

De geschiedenis van Europa in de afgelopen honderd jaar wordt gedomineerd door drie ontwikkelingen: de Eerste Wereldoorlog, de Tweede Wereldoorlog en de Europese integratie. Wie enig besef van het verleden heeft kan niet anders dan met bewondering en dankbaarheid kennisnemen van het succes van de Europese integratie. Toch kan Europa niet op haar lauweren rusten, stelt oud-europarlementariër Gijs de Vries bij de toekenning van de *Fondation du Mérite européen*.

Landen die elkaar generaties lang als ervijanden beschouwden hebben geleerd hun meningsverschillen en belangenconflicten vreedzaam en volgens gemeenschappelijke rechtsregels op te lossen. Waar haat werd gezaaid en bloed werd verspild heersen nu vrede en recht. Waar miljoenen zuchtten onder dictaturen heersen nu vrijheid en democratie, verankerd en beschermd binnen de Europese Unie (EU). In november van dit jaar zal het twintig jaar

geleden zijn dat Duitsland zich herenigde. Duitsland koos en kiest ervoor zijn rol als sterkste land van Europa uit te oefenen, binnen de Europese instellingen en gebonden aan het Europees recht. Nergens anders ter wereld zijn zulke positieve en verstrekkende lessen uit de geschiedenis geleerd. Mij vervult dit alles steeds opnieuw met ontroering, trots en diepe vreugde.

Kwetsbaar

Toch gaat die vreugde gepaard met zorg. Niets in de geschiedenis is permanent. Onvrede over politiek en samenleving is in veel Europese landen wijdverbreid. Onverdraagzaamheid jegens religieuze en etnische minderheden groeit; achter hooggestemde pleidooien voor vrijheid van meningsuiting schuilen maar al te vaak vooroordelen en xenofobie. De recente economische crisis wakkert deze spanningen aan. Eigen-volk-eerst-denken wint in veel landen aan populariteit. Er is weinig voor nodig dat die trend zich in stemmingmakerij tegen de Europese Unie vertaalt. Daarbij komt dat nationale politici - ook in Nederland - geen lering hebben getrokken uit de verwerping van het grondwettelijk verdrag in Frankrijk, Nederland en Ierland. Nog altijd spreken zij over wat de Unie niet mag doen, en zwijgen zij over het concrete beleid dat de Unie wel dient uit te oefenen. U bent toch ook tegen de superstaat, nietwaar? Bovenal blijven politici het antwoord schuldig op de kernvraag wat hun visie op de toekomst van Europa is. Ik verwacht dan ook dat de Europese verkiezingen van 4 tot en met 7 juni een overwinning voor nationalistische en xenofobe partijen zullen opleveren. Die zijn tenminste duidelijk. De Europese Unie is dus kwetsbaar: veel brozer dan velen denken.

Burger

Eén cruciale les heeft Europa de afgelopen zestig jaar niet geleerd. De les dat de Europese Unie niet buiten haar burgers om kan worden gebouwd. Al te lang hebben politici de Europese integratie afgeschilderd als een economische en technische operatie, in plaats van als een politiek proces, waarop burgers voldoende invloed moeten kunnen uitoefenen.

In Brussel gaat het echter om macht. Noodzakelijke, gezamenlijk uit te oefenen macht, want onze nationale staten zijn niet langer in staat de belangrijkste publieke goederen - veiligheid, welvaart, gezondheid, recht - zonder hechte Europese samenwerking te waarborgen. De nationale staat in Europa kan niet

langer zonder de Europese Unie. Toch blijven nationale politici doen alsof de Europese Unie wel zonder Europese burgers kan. Deze kortzichtigheid vormt de achillespees van de Europese Unie. Zij ondermijnt op termijn ook de legitimiteit van de nationale staat.

Wat is er nodig om meer burgers de overtuiging te geven dat de Europese integratie ook hun persoonlijk belang dient? In de eerste plaats duidelijkheid over de bijdrage van de Unie op drie essentiële terreinen van overheidszorg: economie, milieu, en veiligheid.

Economie

Wat economie en werkgelegenheid betreft is het nu voor alles zaak protectionisme te voorkomen. De gemeenschappelijke Europese markt is onmisbaar om de economische crisis het hoofd te bieden. Die markt verschaft onze economieën een cruciaal concurrentievoordeel in de wereld. Juist nu moeten wij vasthouden aan de regels die de gemeenschappelijke markt dragen. Steun dus voor het mededingingsbeleid van eurocommissaris Neelie Kroes,

maar ook steun aan de pogingen om een wereldhandelsakkoord in de Doha-ronde tot stand te brengen. Op het terrein van de handelspolitiek is de Europese Unie een mondiale grootmacht. Nu is het moment om die macht, samen met de Verenigde Staten, voor een mondiaal handelsakkoord in te zetten. Dit alles vergt politieke moed. Juist nu is er behoefte aan nationale politici die zich sterk maken voor de Europese markt; ook als het gaat om steun aan nationale banken, waaronder ING. Bij een Europese financiële markt hoort uiteraard ook Europees toezicht op die markt. Het is dringend nodig dat premier Jan Peter Balkenende en zijn collega's in de Europese Raad hiertoe de onvermijdelijke en noodzakelijke besluiten nemen... en uitleggen. Dit is geen tijd voor bange politici.

Milieu

De klimaatverandering vormt een groeiende bedreiging van onze veiligheid en welvaart. In december 2008 besloot de Europese Unie tot een ambitieus en krachtig klimaatbeleid om in 2020 20 procent minder CO² uit te stoten. In december moeten op de top in Kopenhagen besluiten volgen, onder meer om ontwikkelingslanden te helpen armoede en klimaatverandering te bestrijden. Ook hier zullen nationale politici het belang van krachtig Europees beleid moeten uitdragen.

Veiligheid

Veiligheid is het derde hoofdterrein waar de nationale staat een krachtige Europese Unie nodig heeft. Klimaatverandering, bevolkingsgroei, armoede en falend bestuur werken buiten Europa instabiliteit en geweld in de hand. De proliferatie van kernwapens, extremisme, banditisme en interstatelijke conflicten dragen bij aan onveiligheid. In Bosnië en Kosovo zijn er onopgeloste politieke problemen. Rusland roert zich, China komt op, het Arabisch-Israëlische conflict ettert door.

De internationale veiligheidssituatie wordt complexer, de onvoorspelbaarheid neemt toe. Geen land in Europa is sterk genoeg om die problemen op eigen kracht aan te kunnen. Diplomatiek en militair wordt van de Europese Unie dus een grotere verantwoordelijkheid gevraagd. Is Nederland daar klaar voor? Toen minister van Buitenlandse Zaken Maxime Verhagen vorig jaar waarschuwde dat ook Nederland meer in defensie zal moeten investeren, bleef het muisstil in Den Haag.

Moed en burgerschap

Veiligheid, welvaart en behoud van een gezond leefmilieu kunnen in Europa alleen nog worden gewaarborgd voor zover nationale politiek in effectief Europees beleid is ingebed.

Dat vereist van nationale politici dat zij zich openlijk en met overtuiging voor een dergelijk Europees beleid uitspreken en inzetten, in plaats van de indruk te blijven wekken dat de politiek om hun nationale hoofdstad alleen draait. Het vereist dat politieke partijen scherp en duidelijk aangeven hoe de Europese Unie aan de oplossing van binnenlandse problemen kan en moet bijdragen. Meer eerlijkheid dus, en meer moed. Met minder kan Europa niet toe.

Maar er is meer nodig. Burgers van Nederland of Tsjechië, Duitsland of Polen moeten zich ook burgers van Europa kunnen voelen. Zestig jaar na de oprichting van de Europese Gemeenschap dient eindelijk inhoud aan het Europees burgerschap te worden gegeven - niet als alternatief voor het nationaal burgerschap, maar als concrete aanvulling erop; bijvoorbeeld via het onderwijs, door financiering van de mogelijkheid dat elke school een scholenband met een andere school in de Unie kan aangaan of door elke scholier en student in Europa het recht en de mogelijkheid te geven een aantal maanden in een andere EU-lidstaat te studeren. Waarom is het Erasmus-programma met meer dan een miljoen deelnemers zo'n succes? Omdat het jongeren een bredere blik geeft, en een betere start op de arbeidsmarkt. Omdat het Europa concreet maakt. Die Europese dimensie van het onderwijs moet dus worden versterkt. Natuurlijk hoort daarbij ook wezenlijke aandacht voor geschiedenis en cultureel erfgoed. Een nationale canon kan daarbij helpen, mits die een open oog heeft voor de inbedding van ons eigen land in Europa.

***Gijs de Vries** was ondermeer lid van het Europees Parlement, regerings-vertegenwoordiger op de Europese Conventie voor de vaststelling van een Europese Grondwet en EU-coördinator voor terrorismebestrijding. Dit artikel is een licht bewerkte versie van een door hem gehouden inleiding ter gelegenheid van de toekenning van de onderscheiding van de Fondation du Mérite européen (Den Haag, 19 februari 2009).*

Tegengeluid

Lang hebben velen gedacht dat de Europese integratie vanzelf sprak. Dat de visie van Immanuel Kant uit *Zum Ewigen Frieden* het van die uit Thomas Hobbes' *Leviathan* had gewonnen, en dat, om in de geest van Francis Fukuyama te spreken, Europa definitief de overwinning op de eigen geschiedenis had behaald. Niets is minder waar. Kleingeestig groepsdenken en vooroordelen over vreemdelingen zijn van alle tijden. Vandaag knagen zij aan de wortels van de Europese integratie. Ook, en hoorbaar, in Nederland. Het is tijd voor een tegengeluid, ook van de toonaangevende maar zwijgende Nederlandse politici: een pleidooi voor een krachtig en effectief Europa. Een Europa dat vrede en recht ook de komende generaties zal kunnen handhaven, en kan uitdragen in de wereld. Het is hoog tijd voor een pleidooi voor Europa. ■

Hoge opkomst van groot belang

WOLTER BLANKERT

De Europese Unie is een unie van burgers en lidstaten. Een hoge opkomst bij de verkiezingen voor het Europees Parlement op 4 juni is een voorwaarde om dat waar te maken, maar daarvoor is een nieuwe aanpak noodzakelijk.

Staatkundige veranderingen vinden in Nederland niet vlot plaats. De gekozen burgemeester maakte deel uit van het regeerakkoord van de Paarse kabinetten, maar kwam er niet. De Eerste Kamer zal niet verdwijnen omdat die er zelf over moet beslissen. Het referendum heeft geen plaats gekregen in ons staatsbestel, omdat het haaks op de parlementaire democratie staat. Desondanks vond de Tweede Kamer het wel lollig dat instrument bij de goedkeuring van het Europees grondwettelijk verdrag in te zetten. Zo gaan de Nederlanders op 4 juni stemmen voor een Europees Parlement waarvan, in naam van de democratie, de bevoegdheden niet zijn uitgebreid.

Donderdag

Dat zal een hoge opkomst niet in de

hand werken, terwijl een opkomst van meer dan 50 procent essentieel is voor de legitimiteit van de Europese Unie als een unie van burgers. Om tot een veel hogere opkomst dan in het verleden te komen (1999: 30 procent, 2004: 39,3 procent), moeten nieuwe wegen worden ingeslagen. Wat reclamespotjes zijn daarvoor onvoldoende. De Europese verkiezingen lenen zich voor vernieuwende experimenten, omdat er weinig knellende regels gelden. De lidstaten bepalen zelf hoe hun vertegenwoordigers in het Europees parlement belanden. Als verkiezingsdata zijn 4, 5, 6 en 7 juni aangewezen. Nederland heeft heel fantasierijk voor de donderdag (4 juni) gekozen, met als reden dat die dag op woensdag, de traditionele verkiezingsdag, volgt. Het blijft afwachten of dat een goede

keuze is. Men gokt er kennelijk op dat de politiek bewuste Nederlander de stembus op deze koopavond wel even tussen de boodschappen door wil meepikken.

In veel Europese landen is zondag de favoriete verkiezingsdag. Zoals bekend is dit de dag dat de verveling het kookpunt nadert en dan vormt een stembusgang een welkome uitlaatklep. In het diepreligieuze Nederland zou dat tot een opstand van gekwetste gelovigen leiden.

Drie dagen

Alles pleit ervoor drie data ten volle te benutten om de opkomst wezenlijk op te krikken. De vaste reactie daarop

is dat dit tot onwenselijke beïnvloeding leidt. Door *exitpolls* en dergelijke is het onmogelijk de uitslag van de eerste dag stil te houden. Daarna zouden kiezers zich laten leiden door het idee bij de winnaar te willen horen. Of kiezers echt van die kuddedieren zijn, is volstrekt onbekend. Van de nood kan een deugd worden gemaakt. Niet geheimzinnig doen, maar meteen de stemmen tellen en de tussenstanden onmiddellijk bekend maken: 'Opkomst op donderdagavond 4 juni 20 procent, de Partij voor de Vrijheid (PVV) gaat aan de leiding, maar u kunt ze morgen nog inhalen'. Dat zou verkiezingen boeiend maken als een paardenrace. Op vrijdagavond

5 juni is de opkomst aangezwollen tot 40 procent; er is sprake van een nek-aan-nekrace, met een ongekennde verkiezingskoorts op zaterdagochtend als gevolg. Het gesprek in de supermarkt gaat nergens anders meer over, als men de fervente uitslapers even buiten beschouwing laat. De politieke leiders pendelen van praatshow naar braderie om hun karwei af te maken. Ze zweepen hun kiezers op als de jockey zijn paard. Met succes, opkomst 70 procent op het einde van de derde dag, zaterdag 6 juni. Op zondag kan worden uitgeblazen en nabeschouwd, zondag moet zondag blijven. Een hoge opkomst geeft de werkelijke verhoudingen het best weer, werkt

Foto: Europees Parlement - Unit Audiovisuele Media

in het nadeel van extreme partijen en verschaft de broodnodige legitimiteit aan de volksvertegenwoordiging van de burgers van de Europese Unie.

Europese partijen

Bovendien zou het wenselijk zijn veranderingen door te voeren die recht doen aan het Europese karakter van de verkiezingen. Vrij simpel kan de mogelijkheid worden geopend om via een systeem van voorkeursstemmen op bekende buitenlandse kandidaten te stemmen. Dat kan tot gevolg hebben dat er een Nederlander minder in het parlement komt, maar die ramp moet men op de koop toe nemen.

Echte Europese partijvorming voor de Europese verkiezingen zou de zaak een stuk transparanter maken. Omdat Europa Transparant in 2004 als enige partij op een Europees thema inzette, kreeg deze partij met circa 7 procent van de stemmen meteen twee zetels. De voormalige lijsttrekker, Paul van Buitenen, heeft laten weten dat alleen een 'teken van God' hem nog kan bewegen opnieuw mee te doen. Dat veronderstelt een wel heel grote belangstelling bij het Opperwezen voor de Europese zaak.

Daarom moet weer op landelijke vertegenwoordigers van landelijke partijen worden gestemd. Die treden weliswaar op als filialen van Europese partijen, maar het is de vraag of de kiezer beseft om welke filialen het allemaal gaat. Zelfs grote stromingen als christendemocraten en sociaaldemocraten kunnen vreemde combinaties aangaan.

Zo vormen de Britse conservatieven en de Forza Italia samen *een* fractie met de christendemocraten (Europese Volkspartij). *Liberaal* is in Europees verband zo'n verward begrip dat het parlementariërs met ver uiteenlo-

pende standpunten in een fractie samenbrengt. Het ligt voor de hand dat de PVV van Geert Wilders in Europees verband zal samenwerken met geestverwanten als het Vlaams Blok, maar omdat dit in Nederland niet goed lijkt te vallen, wordt de kwestie opengelaten. Gekozen parlementariërs kunnen na de verkiezingen immers nog overleggen met wie ze een fractie gaan vormen; een situatie die in nationaal verband ondenkbaar zou zijn.

Waakhond

Daardoor weet de kiezer veelal niet tot welke Europese fractie de betrokken partij behoort. Zelfs sommige kandidaten verkeren daarover in het ongewisse. Op welke partij moet ik stemmen als ik mijn sympathie voor de Franse president Nicolas Sarkozy tot uiting wil brengen, tot welke Europese fractie behoort zijn partij? Een aardige vraag voor vwo-5-klassen, maar zonder internet zullen de leerlingen en docent er niet gemakkelijk achter komen (zijn UMP maakt overigens ook deel uit van de Europese Volkspartij).

Een Ierse zakenman heeft de partij Libertas opgericht. Libertas moet als een pan-Europese partij met vertegenwoordigers uit alle lidstaten gaan functioneren. Mocht dat lukken, dan is er sprake van een echte omwenteling.

Nu lijken velen deze verkiezingen vooral als een opiniepeiling voor de verkiezingen van de Tweede Kamer te beschouwen. Dat is jammer, want veel ver reikende besluiten worden eerder in Brussel dan Den Haag genomen. Daarbij kan en moet het Europees Parlement als waakhond van de burgers optreden. Vereiste daarvoor is wel dat die burgers laten merken dat het inderdaad hun waakhond is. ■

Hoe gaan we kiezen?

HARM RAMKEMA

De verkiezingen voor het Europees Parlement van 4 tot en met 7 juni 2009 zijn geen echte Europese verkiezingen. Het zijn 27 nationale verkiezingen voor een Europees orgaan. Weliswaar heeft de Europese Raad in 2002 enkele richtlijnen opgesteld waaraan alle lidstaten van de Europese Unie (EU) zich moeten houden, maar desondanks bestaan er nog veel verschillen in de manier waarop de verkiezingen voor het Europees Parlement plaatsvinden. Bij nationale parlementsverkiezingen is de variëteit aan kiesstelsels echter nog vele malen groter.

Een belangrijk onderscheid bij nationale parlementsverkiezingen is dat tussen meerderheidsstelsels en stelsels van evenredige vertegenwoordiging. In een meerderheidsstelsel krijgen alleen die kandidaten een zetel die een meerderheid van de stemmen hebben gehaald. In een stelsel van evenredige vertegenwoordiging krijgt elke partij een zetelaantal dat ongeveer evenredig is aan het aantal stemmen dat op die partij is uitgebracht. De zetels worden vrijwel altijd verdeeld met behulp van kiesdistricten. In het ene land gaat per district slechts *een* persoon naar het parlement (enkelvoudige kiesdistricten), in het andere land zijn er per district meerdere zetels te verdelen (meervoudige kiesdistricten). Er bestaan ook verschillen in de wijze

waarop kandidaten namens een partij kunnen worden gekozen. De meeste landen hanteren lijstenstelsels, die ook weer variëren. Bij gesloten lijsten kan een kiezer geen voorkeurstem uitbrengen, bij open lijsten wel. Er zijn ook landen met personenstelsels, waarin de kiezer op verschillende personen kan stemmen. In sommige landen wordt gebruik gemaakt van een kiesdrempel, in andere niet. Hoe werkt het een en ander in een aantal EU-lidstaten?

België

In België vinden de verkiezingen voor de 150 leden tellende Kamer van volksvertegenwoordigers plaats op grond van een stelsel van evenredige vertegenwoordiging. Voor deze ver-

kiezingen is het land opgedeeld in elf kiesdistricten, waarvan het aantal zetels afhankelijk is van het aantal inwoners. In acht kiesdistricten bestaat een kiesdrempel van 5 procent (het ontbreken van de kiesdrempel in de drie overige districten heeft te maken met de taalkwestie). Het kan dus voorkomen dat een partij in het ene district de kiesdrempel wel haalt en in het andere niet. In België bestaat een semi-open lijstenstelsel: dat betekent dat de kiezer een stem kan uitbrengen op een gehele partijlijst of op een afzonderlijke kandidaat op zo'n lijst. In België bestaat nog steeds opkomstplicht.

Verenigd Koninkrijk

Het Lagerhuis van het Verenigd Koninkrijk wordt op grond van een meerderheidsstelsel met enkelvoudige districten gekozen. Dat betekent dat het land in kiesdistricten onderverdeeld wordt. Dat aantal kan veranderen, want het is afhankelijk van aantallen inwoners en geografische ligging. Bij de laatste verkiezingen waren het er 646. Degene die in een district de meeste stemmen heeft behaald, komt namens zijn partij in het Lagerhuis (een absolute meerderheid van de stemmen - meer dan 50 procent - is dus niet nodig). De stemmen op alle andere kandidaten in het kiesdistrict gaan verloren. Dit systeem noemt men ook wel *first-past-the-post*. Indien een parlementslid overlijdt of aftreedt, worden in zijn kiesdistrict tussentijdse verkiezingen gehouden.

Ierland

In Ierland vinden verkiezingen voor de Dáil plaats volgens het stelsel van evenredige vertegenwoordiging met de *single transferable vote*, waarbij het land wordt verdeeld in 42 kies-

districten, die elk drie, vier of vijf afgevaardigden kiezen. In Ierland staan de namen van de kandidaten in alfabetische volgorde op het stembiljet, met vermelding van de politieke partij waarvoor hij kandidaat staat. De kiezer zet een '1' voor de naam van de eerste kandidaat naar keuze, een '2' voor de tweede kandidaat enzovoort. De kiezer kan zo zijn stem uitbrengen op kandidaten van verschillende partijen. Het is echter niet verplicht om meer dan *een* kandidaat aan te kruisen. Om gekozen te worden, moet een kandidaat de kiesdeler halen. Om die te

dat geen kandidaten op, dan wordt de kandidaat met de minste stemmen *afgevoerd* en worden zijn stemmen op grond van de tweede voorkeur over de andere kandidaten verdeeld. Dit proces gaat zo door totdat alle zetels zijn bezet.

Frankrijk

Voor verkiezingen voor de Nationale Vergadering kent Frankrijk een meerderheidsstelsel met twee ronden. Voor dit doel is Frankrijk ingedeeld in 577 kiesdistricten. Tijdens de eerste ronde zijn alleen diegenen gekozen die een

bepalen, wordt in het kiesdistrict het totale aantal geldige stemmen gedeeld door het aantal te verdelen zetels plus 1. De uitkomst van deze deling wordt eveneens met 1 opgeteld. Als de gekozen kandidaat meer stemmen heeft gehaald dan de kiesdeler, worden die naar andere kandidaten overgeheveld, en wel op grond van de tweede voorkeur van de kiezer. Levert

absolute meerderheid (meer dan 50 procent) van de stemmen hebben gekregen, maar dan moet wel ten minste 25 procent van de kiesgerechtigden zijn stem hebben uitgebracht. Als in het betreffende kiesdistrict in de eerste ronde niemand is gekozen, dan vindt een week later een tweede ronde plaats. Alleen kandidaten die in de eerste ronde de steun van ten min-

Burgemeester Schelto Patijn en eurocommissaris Hans van den Broek op de fiets tijdens de Europese top in Amsterdam. In het Verdrag van Amsterdam zijn regels opgesteld waaraan lidstaten bij de verkiezingen voor het Europees Parlement moeten voldoen (Foto: *Europese Unie*).

ste 12,5 procent van de kiesgerechtigden hebben verworven, kunnen in de tweede ronde meedoen. In de praktijk gaat de strijd in de tweede ronde tussen twee kandidaten. Degene die de meeste stemmen in het betreffende district krijgt zal een zetel in het parlement innemen. Anders dan in het Verenigd Koninkrijk heeft een volksvertegenwoordiger in Frankrijk dus altijd een meerderheid van de stemmen in zijn kiesdistrict achter zich.

Duitsland

Het kiesstelsel in Duitsland wordt vaak een *gemengd kiesstelsel* genoemd.

De Duitse kiezer kan twee stemmen uitbrengen. De helft van de parlementsleden (= 299) wordt met behulp van de zogeheten *Erststimme* (eerste stem) in evenzoveel kiesdistricten met meerderheid van stemmen gekozen.

De kandidaten die door middel van een eerste stem zijn gekozen, krijgen altijd een zetel. De andere helft van de zetels in het parlement wordt gekozen via gesloten partijlijsten, en wel met de *Zweitstimme* (tweede stem). Deze partijlijsten worden per deelstaat (die fungeert als kiesdistrict) opgesteld en de uitslag wordt per deelstaat vastgesteld.

Bepalend voor het totale aantal zetels dat partijen in de Bondsdag krijgen is de tweede stem, de stem dus die op partijlijsten wordt uitgebracht. Indien een partij in een deelstaat op grond van de tweede stem recht heeft op achttien zetels, terwijl deze partij met behulp van de eerste stem twintig kiesdistricten heeft gewonnen, mogen deze twee personen toch in de Bondsdag zitting nemen. Duitsland kent ook een kiesdrempel van 5 procent, die landelijk wordt toegepast. Er is echter een ontsnappingsclausule: indien een partij door middel van de eerste

stem drie of meer kiesdistricten heeft veroverd, mag zij meedoen bij de verdeling van de zetels op grond van de tweede stem. Dan geldt de kiesdrempel van 5 procent dus niet.

Italië

Het Italiaanse kiesstelsel is erg ingewikkeld: 617 parlementszetels worden gekozen volgens een stelsel van evenredige vertegenwoordiging in 26 kiesdistricten met meerdere afgevaardigden per district (*een regio vormt hierop een uitzondering*). De Italianen in het buitenland kiezen daarnaast twaalf parlementsleden. In Italië wordt gewerkt met gesloten partijlijsten.

Voor de evenredige verdeling van de 617 zetels moeten de aan de verkiezingen deelnemende partijen *landelijk* verschillende kiesdrempels halen:

- 10 procent van de stemmen voor coalities, waarvan ten minste *een* partij meer dan 2 procent van de stemmen moet hebben gehaald;
- 2 procent voor elke partij die is aangesloten bij een coalitie, maar dat geldt niet voor de grootste partij die de drempel van 2 procent niet heeft gehaald;
- 4 procent voor elke partij die afzonderlijk heeft meegedaan of als deel van een coalitie die minder dan 10 procent van de stemmen heeft gehaald.

De coalitie die de meeste stemmen heeft gekregen maar op basis van de evenredige toewijzing van zetels nog niet het aantal van 340 zetels heeft bereikt, krijgt een meerderheidsbonus, waarmee het aantal zetels van de coalitie toch op 340 komt (dat is 55 procent van de 617 zetels). De overige 277 zetels worden aan de andere coalities en/of partijen toegewezen. Nadat alle landelijke drempels en de bonus op de verdeling van de zetels

zijn toegepast, worden de kandidaten over de kiesdistricten verdeeld.

Europees Parlement

Voortvloeiend uit het Verdrag van Amsterdam heeft de Europese Unie in 2002 een aantal regels opgesteld waaraan de lidstaten bij de verkiezingen voor het Europees Parlement moeten voldoen. Volgens deze regels moeten de Europarlementariërs in alle lidstaten worden gekozen volgens een stelsel van evenredige vertegenwoordiging. Wel is het mogelijk om het land in kiesdistricten onder te verdelen - zes landen hebben hier vervolgens voor gekozen, te weten België, Frankrijk, Ierland, Italië, Polen en het Verenigd Koninkrijk. De overige landen vormen dus één groot kiesdistrict (zoals Nederland bij landelijke verkiezingen).

De lidstaten mogen een kiesdrempel van maximaal 5 procent instellen. Elf landen maken gebruik van deze mogelijkheid. De kiesdrempel in deze landen ligt tussen de 3 en 5 procent. De meeste landen houden de verkiezingen volgens lijstenstelsels, waarbinnen variaties mogelijk zijn, zoals het uitbrengen van voorkeurstemmen. Ierland, Malta en een deel van het Verenigd Koninkrijk (Noord-Ierland) werken met een personenstelsel, en wel met de *single transferable vote* (zie pagina 10). Luxemburg kent nog een variant hierop. Vier EU-landen hebben opkomstplicht, te weten België, Luxemburg, Griekenland en Cyprus. Zodra het Verdrag van Lissabon van kracht wordt, is het mogelijk om een uniforme Europese regeling voor de verkiezing van het Europees Parlement in te voeren - een regeling die de goedkeuring nodig heeft van... het Europees Parlement zelf. ■

Stemgedrag van Nederlandse europarlementariërs

Meeste stemmen gelden

EVA HUIJBREGTS

De Nederlandse leden van het Europees Parlement brengen gedurende een zittingsperiode van vijf jaar duizenden stemmen uit. Aan de hand van deze stemmingen zijn de inhoudelijke opvattingen van de parlementariërs bekend, zoals is te zien op de website www.brusselstemt.nl van het Instituut voor Publiek en Politiek. Ook is uit de stemmingen duidelijk af te lezen in hoeverre er binnen de delegaties sprake is van gemeenschappelijk stemgedrag.

De mate waarin gemeenschappelijk stemgedrag binnen een delegatie plaatsvindt kan inzicht geven in de eensgezindheid van de parlementariërs. Deze eensgezindheid kan worden verklaard door gedeeld gedachtegoed, maar mogelijk ook door afspraken om unaniem te stemmen. Om dit te onderzoeken zijn de uitslagen van de hoofdelijke stemmingen in de periode van oktober 2007 tot en met september 2008 geanalyseerd. Er is alleen naar hoofdelijke stemmingen gekeken omdat hiervan het individuele stemgedrag is vastgelegd. Daarnaast zijn de europarlementariërs geënquêteerd om antwoord te krijgen op de vraag in hoeverre er afspraken worden gemaakt binnen delegaties en binnen de Europese fracties waarvan de delegaties deel uitmaken. Maar liefst 21 parlementariërs stuurden de enquête ingevuld terug; een respons van 78 procent.

Delegaties

Op dit moment zijn de Nederlandse kiezers met 27 parlementariërs in het Europees Parlement vertegenwoordigd. In onderstaand schema staat de zetelverdeling van de Nederlandse delegaties sinds de verkiezingen van 2004 vermeld.

Zetelverdeling van de Nederlandse delegaties in Europees Parlement

Delegatie	Fractie	Zetelaantal
CDA	EVP-ED	7
PvdA	PES	7
VVD	ALDE	4
GroenLinks	Groenen/EVA	2
SP	GUE/NGL	2
CU-SGP	IND/DEM	2
Europa Transparant	Groenen/EVA	2
D66	ALDE	1

EVP-ED:	Europese Volkspartij en Europese Democraten (in totaal 263 leden)
PES:	Sociaaldemocratische fractie (in totaal 201 leden)
ALDE:	Alliantie van Liberalen en Democraten voor Europa (in totaal 89 leden)
Groenen/EVA:	De Groenen/ Europese Vrije Alliantie (in totaal 42 leden)
GUE/NGL:	Europees Unitair Links/ Noords Groen Links (in totaal 41 leden)
IND/DEM:	Onafhankelijkheid en Democratie (in totaal 29 leden)

In het schema is te zien dat er twee Europese fracties zijn met meer dan een Nederlandse delegatie: de VVD en D66 zitten in dezelfde fractie, net zoals GroenLinks en Europa Transparant. Hierbij moet worden opgemerkt dat de twee parlementariërs van Europa Transparant in 2005 hun samenwerking zijn gestopt, maar ze maken beiden nog wel deel uit van de Groenen/EVA.

Cohesie

Van de delegaties met minimaal twee leden is de cohesie berekend. Met behulp van een formule van de Londense onderzoeker Simon Hix, genaamd de *Agreement Index (AI)*, wordt met een getal tussen 0 en 1 aangegeven hoe groot de cohesie is.¹ Hierbij is 1 maximaal (iedereen stemt altijd hetzelfde), en is 0 minimaal (parlementariërs zijn verdeeld over de drie stemopties die ze hebben: voor, tegen, onthouding).

Agreement Index (AI) Nederlandse delegaties Europees Parlement

Delegatie	Cohesie (AI)
CDA	0,981143
PvdA	0,951122
VVD	0,943954
GroenLinks	0,987727
SP	0,976952
ChristenUnie-SGP	0,993863

In de tabel is te zien dat de cohesie van alle delegaties hoog is. De gecombineerde lijst van de ChristenUnie-SGP heeft de hoogste cohesie. Er zijn slechts tien stemmingen geweest waarbij Bas Belder (SGP) en Hans Blokland (ChristenUnie) verschillend hebben gestemd. De cohesie is het laagst bij de VVD, maar deze is met een AI van 0,94 ook hoog te noemen. In de enquête is de europarlementa-

riërs gevraagd hoe zij gemeenschappelijk stemgedrag binnen de eigen delegatie beoordelen. Door alle parlementariërs wordt dit belangrijk geacht. Zo zei een van hen: 'We zijn op hetzelfde verkiezingsprogramma gekozen en onderschrijven dezelfde basisprincipes. Uiteindelijk is iedereen vrij om zelf een eigen beslissing te nemen, maar samenwerken heeft altijd de voorkeur omdat wij hierdoor een slagvaardige en constructieve fractie zijn'.

Convergentie

Behalve het gemeenschappelijk stemgedrag *binnen* de delegaties is het gemeenschappelijk stemgedrag *tussen* de delegaties ook interessant om te bekijken. In de onderstaande tabel staat aangegeven in hoeveel procent van de stemmingen de meerderheid van een bepaalde delegatie hetzelfde heeft gestemd als de meerderheid van de andere delegatie. Omdat alleen huidige delegaties worden bestudeerd, zoals die in 2004 door de Nederlandse kiezer zijn gekozen, wordt Europa

Transparant hier niet behandeld.

De delegaties met de hoogste convergentie in stemgedrag zijn de VVD en D66 met 93,97 procent. Dit kan worden verklaard doordat zij in dezelfde Europese fractie ALDE zitten, hetgeen enerzijds betekent dat hun gedachtegoed dicht bij elkaar ligt, maar dat anderzijds door afspraken vanuit de fractieleiding invloed op het stemgedrag wordt uitgeoefend. De convergentie is het laagst tussen het CDA en de SP, die in minder dan de helft van de stemmingen hetzelfde stemmen. Ook opvallend is de relatief lage convergentie die de ChristenUnie-SGP met de meest gelijkstemmende delegatie, het CDA, heeft.

Europese fractie

De delegaties in het Europees Parlement maken deel uit van Europese fracties. In de enquête is gevraagd hoe de parlementariërs gemeenschappelijk stemgedrag in de Europese fractie waarderen. De meesten blijken dit belangrijk te vinden: 'Het versterkt de onderhandelingspositie en slagkracht'

Stemmingen waarbij de meerderheid van een delegatie hetzelfde heeft gestemd als de meerderheid van de andere delegatie (in procenten).

	CDA	PvdA	VVD	GroenLinks	SP	CU-SGP	D66
CDA	–						
PvdA	73,36	–					
VVD	80,83	75,34	–				
GroenLinks	52,99	72,10	61,88	–			
SP	47,57	64,75	56,88	76,82	–		
CU-SGP	69,27	59,59	67,09	51,59	53,95	–	
D66	78,93	76,45	93,97	62,55	56,42	66,88	–

en 'Door een gemeenschappelijk standpunt met de fractie te hanteren valt er meer te bereiken'.

Alleen de delegaties van de SP en de ChristenUnie-SGP vinden gemeenschappelijk stemgedrag binnen de fractie soms of helemaal niet belangrijk. De SP geeft aan lid te zijn van een confederale fractie waarbij het bereiken van consensus wel het doel is, maar gemeenschappelijk stemgedrag niet altijd belangrijk is. De ChristenUnie-SGP is lid van een fractie met meer nationaal georiënteerde partijen. Het gemeenschappelijke doel van deze fractie is het tegenhouden van de grondwet en het tegengaan van alle vormen van centralisering.² Het doel is dus niet om op alle terreinen gemeenschappelijk te stemmen. Uit cijfers van het *Institutul pentru Politici Publice* in Roemenië is af te lezen hoe vaak de Nederlandse delegaties hetzelfde stemmen als de Europese fractie.³

Deze cijfers bevestigen de uitkomst uit de enquête. De SP (80 procent) en de CU-SGP (60 procent) stemmen aanmerkelijk minder gezamenlijk met de fractie dan de overige partijen die tussen 86 procent en 96 procent met de fractie meestemmen.

Om te onderzoeken hoe de verhouding tussen de parlementariërs, hun delegatie en hun Europese fractie ligt, is de vraag gesteld welk standpunt ze volgen als het delegatiestandpunt afwijkt van het fractiestandpunt. Bijna de helft van de parlementariërs koos voor het standpunt van de delegatie, ongeveer een derde van de volksvertegenwoordigers koos voor de eigen mening, en de rest liet het van de situatie afhangen. Wat opvalt is dat niemand kiest voor het volgen van het fractiestandpunt. Een parlementariër die voor het delegatiestandpunt en de eigen mening koos, licht dit als volgt toe: 'De mening van de delegatie is

Doorkijk naar de zaal van het Europees Parlement (Bron: Europees Parlement – Unit Audiovisuele Media)

door onszelf bepaald. Als de delegatie het onderling niet eens is, kunnen we tot een vrije stemming besluiten'. Hiermee wordt de status van het delegatiestandpunt verduidelijkt. De parlementariërs vormen samen in overleg het delegatiestandpunt en hopen unanimiteit te bereiken. Als er meningsverschillen zijn kunnen de parlementariërs van het meerderheidsstandpunt afwijken. In die zin komt de fractie in dit proces op de laatste plaats.

Gedachtegoed of fractiediscipline

In de enquête is de parlementariërs gevraagd of er afspraken worden gemaakt om gemeenschappelijk te stemmen. Deze afspraken, ook wel *fractiediscipline* genoemd, kunnen alleen plaatsvinden in delegaties met minimaal drie leden. Er is immers een meerderheid nodig die de minderheid dwingt met de meerderheid mee te stemmen. De parlementariërs van het CDA, de PvdA en de VVD beoordelen afspraken positief, in de zin dat gemeenschappelijk stemgedrag de delegatie een duidelijke positie of machtspositie geeft. In de toelichting nuanceert een aantal parlementariërs dit: 'Het is belangrijk om als delegatie zoveel mogelijk een eenduidig standpunt te laten horen, maar fractiediscipline mag niet worden afgedwongen. De fractiediscipline is vooral het resultaat van het feit dat wij dezelfde basisprincipes onderschrijven en van goed onderling overleg'.

Er is aan alle parlementariërs ook de vraag gesteld of er vanuit de partij in Nederland regels zijn waaraan ze zich moeten houden. De meerderheid antwoordt dat ze zich aan het verkiezingsprogramma moet houden, en een aantal geeft ook aan rekening te houden met de standpunten van de Tweede Kamer. Een van de par-

mentariërs zegt het volgende: 'Het zijn ongeschreven regels, vooral, dat je rekening houdt met de Tweede Kamer, en het programma uitdraagt'.

Ook werd de parlementariërs naar hun opvattingen over fractiediscipline binnen de Europese fractie gevraagd. Een meerderheid van de delegaties geeft aan dat er afspraken worden gemaakt. Alleen de leden die lid zijn van de Groenen/EVA, GUE/NGL en IND/DEM zeggen dat er geen dwingende afspraken zijn. Het is dan ook zo dat binnen de fracties waar afspraken worden gemaakt, door de parlementariërs met name de voordelen worden gezien. Zo kan dat de fractie een machtspositie of duidelijke positie

Redenen gemeenschappelijk stemgedrag europarlementariërs

Keuze	Aantal
Gedachtegoed	19
Volgen van fractie-specialisten	10
Volgen van regels	0
Anders	3

geven.

Vervolgens is in de enquête de vraag gesteld hoe het gemeenschappelijk stemgedrag op fractieniveau is te verklaren. De parlementariërs mochten twee keuzen maken. In de tabel staan de totalen weergegeven.

Uit de tabel blijkt dat niemand gemeenschappelijk stemgedrag aan de hand van fractiediscipline verklaard. De beste voorspellers zijn een *gedeelde gedachtegoed* en het *volgen van de fractiespecialisten*.

Samenvattend kan worden gesteld dat de delegaties en fracties zijn samengesteld uit mensen met hetzelfde ge-

dachtegoed. Om een standpunt kracht bij te zetten, is het soms wenselijk dat er unaniem wordt gestemd. Er zijn daarover binnen de meeste delegaties en fracties afspraken, maar bij grote bezwaren mogen de parlementariërs daarvan afwijken.

Verkiezingen 2009

De Nederlandse parlementariërs geven aan de Nederlandse kiezers te vertegenwoordigen. Ze maken echter nooit samen afspraken om een gezamenlijk *nationaal* standpunt in te nemen. De parlementariërs stemmen langs de lijnen van hun gedachtegoed en zijn daarom op hun eigen delegatie en fractie gericht. Onder meer de convergentietabel heeft aangetoond dat er grote verschillen tussen de partijen zijn. Er is op 4 juni 2009 dus heel wat te kiezen! ■

Noten

1. Hix, S., A. Noury and G. Roland, *Power to the parties: Cohesion and Competition in the European Parliament, 1979-2001*, Cambridge University Press, 2005.
2. Zie het politieke programma van IND/DEM op <http://indemgroup.eu/16>.
3. Institutul pentru Politici Publici, *How Do Members of the European Parliament Work?*, Boekarest, 2008.

Eva Huijbregts is afgestudeerd in de Politicologie (specialisatie Politieke Theorieën en Politiek Gedrag) aan de Universiteit van Amsterdam. Tijdens haar stage bij het Instituut voor Publiek en Politiek heeft zij ondermeer onderzoek verricht naar het stemgedrag van de Nederlandse leden van het Europees Parlement.

Het fundament van Europa

HANS VAN DER HEIJDE

Europese integratie en de Europese Unie kunnen de laatste jaren in veel oudere lidstaten niet meer op positieve waardering rekenen. Afwijzing is misschien teveel gezegd, eerder lijkt het om toenemende onverschilligheid te gaan. Onverschilligheid is nooit terecht en erger dan kritiek. Onverschilligheid leidt tot kennisgebrek. Hoeveel mensen weten eigenlijk nog wat de fundamentele doelstelling van het streven naar Europese integratie was en is?

Zomer 2006. In Opava, een stadje in het uiterste noordoosten van Tsjechië, is een week lang een internationaal gezelschap van circa zeventig studenten aan lerarenopleidingen bijeen voor een conferentie over onderwijs inzake internationale samenwerking en vraagstukken van oorlog en vrede. Onder de deelnemers zijn Tsjechen, Polen, Amerikanen, Britten, Nederlanders, Noren, Duitsers, Litouwers en Turken. Een van de workshops gaat over Europese integratie. Noorwegen heeft kort tevoren na een plebisciet te kennen gegeven geen lid van de Europese Unie (EU) te willen worden. Dat feit roept bij studenten nogal wat discussie op. Besloten wordt een debatavond te organiseren over de pro's en contra's van Europese integratie,

of beter: van de wijze waarop die in Europa gestalte krijgt.

Noors contra

De Noorse delegatie, die unaniem tegen de optie van het EU-lidmaatschap blijkt te hebben gestemd, verdedigt dat standpunt met verve. Samengevat komen de argumenten neer op de volgende:

- de Noren, die per slot van rekening nog maar een eeuw een zelfstandige staat vormen, zijn aan hun onafhankelijkheid gehecht en daarom niet bereid een deel van hun autonomie aan een supranationale organisatie af te staan;
- Noorwegen is dankzij de Noordzeeolie relatief rijk en zou binnen de Europese Unie een nettobetaler

worden. Noorwegen zou er in financieel-economisch opzicht dus op achteruitgaan;

- het mankeert de EU-instituties nog teveel aan democratische kwaliteiten;
- Noorwegen is op een aantal terreinen (milieu, gezondheidszorg, sociaal beleid) veel progressiever dan de Europese Unie. Een EU-lidmaatschap zou op die terreinen mogelijk gedwongen stappen terug kunnen betekenen.

Europese doelstelling

EGKS, EEG, EG, EU: ze werden en worden allemaal vrijwel uitsluitend geassocieerd met bureaucratie *en* met puur economisch-regulerend streven. Het fundamentele doel van Europese integratie lijkt echter voor bijna iedereen aan het zicht onttrokken te zijn geraakt. Dit is overigens geen wonder: sla maar eens een schoolboek open bij het paragraafje dat over de Europese Unie en haar geschiedenis gaat. Het betreft bijna allemaal institutiekunde.

Dat doel was en is het scheppen van stabiele, vreedzame verhoudingen binnen Europa. Wat men verder ook van de Europese Unie mag vinden, men zal toch moeten toegeven dat het Europese integratiestreven daarin is geslaagd en nog steeds slaagt. Voor vrijwel iedere Europeaan van 1945 en eerder gold dat hij tenminste *een* keer in zijn leven

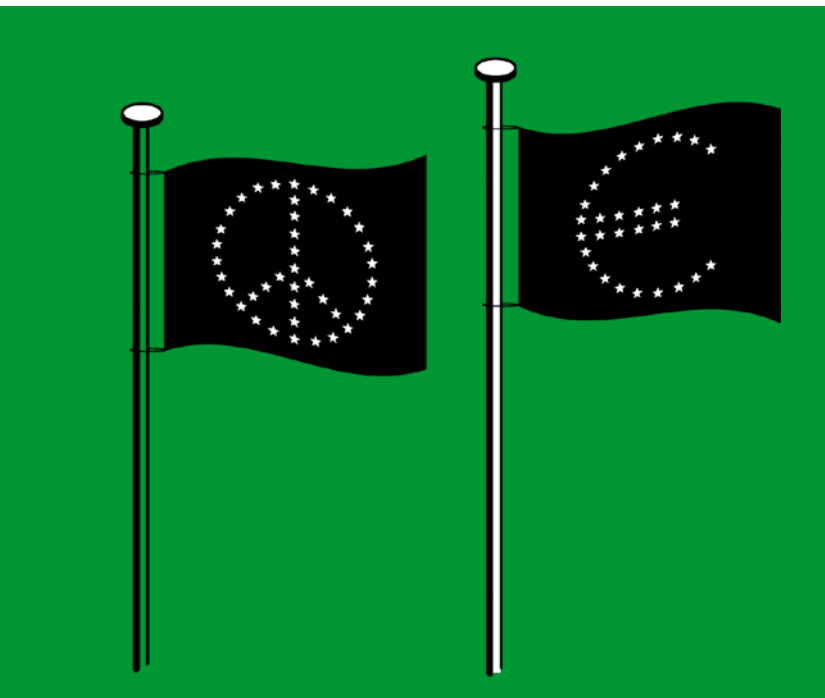
Grap

De redenering van de eerste generatie bepleiters van Europese integratie was, heel kort samengevat, dat de economische crisis van de jaren dertig tot protectionistische maatregelen van de Europese staten leidde. Die maatregelen verergerden in feite de crisis, vergrootten de politieke spanningen tussen die staten en droegen zo bij tot het uitbreken van oorlog. Economische coördinatie, om te beginnen bij de ruggengraat van de nationale economieën (mijnbouw en zware industrie), verhindert protectionisme, neutraliseert daarmee de kans op groeiende politieke spanningen tussen nationale staten en kan zo een barrière tegen het uitbreken van oorlog opwerpen.

Op basis van het eerste verdragsmatige platform konden meer economische en politieke banden tussen de lidstaten worden geschapen en aangehaald, zodanig dat nu een situatie is ontstaan waarin een oorlogsverklaring van de ene lidstaat aan een andere alleen nog als grap kan worden beschouwd. Vrede in het Europa van de Europese Unie is inmiddels zo vanzelfsprekend geworden dat men er kennelijk niet eens meer bij stilstaat dat dat ruim een halve eeuw geleden heel anders was.

Ontspanning

Ook heden ten dage reageren sommige van mijn studenten van een lerarenopleiding Maatschappijleer afhoudend als het gaat om toetreding tot of een volwaardig lidmaatschap van de Europese Unie van voormalige Oostblokstaten: 'Is dat niet goed geld in een bodemloze put van corruptie gooien?', 'Laten ze eerst maar eens zorgen de boel democratisch en economisch beter op orde te heb-

Illustratie: Anneke Gast

Het nettobetalers-kruideniersargument daargelaten, wil ik niet afdingen op de argumenten van de Noren. Interessanter is dat zij niet ingingen op een fundamenteel argument voor het lidmaatschap; een argument pro lidmaatschap dat tijdens het debat ook niet door andere delegaties naar voren werd gebracht. Dat zegt overigens niet zoveel over die delegaties, maar meer over een leemte in de kennis over Europese integratie in het algemeen, een leemte die de Europese Unie maar niet weet te vullen.

aan den lijve oorlog had meegemaakt en velen telden twee of zelfs meer oorlogen in hun persoonlijke levensgeschiedenis (zie kadertekst). Voor de meeste Europeanen van na 1945, die in bij de Europese integratie betrokken staten zijn gevestigd, geldt dat zij de eersten in de geschiedenis zijn die van oorlogsgeweld gevrijwaard zijn gebleven. Ik haast mij daaraan 'binnen de Europese grenzen' toe te voegen, om de slimmeriken die aan koloniale oorlogen refereren het gras voor de voeten weg te maaien.

ben.', 'Waarom al die haast?' en 'Is de Europese Unie nu eigenlijk al niet te groot?'

Ook op hun bezwaren zal ik niets afdingen, maar met het tragische voorbeeld van voormalig Joegoslavië voor ogen moeten er op zijn minst vraagtekens bij een dergelijke afwachtende houding worden geplaatst. Twijfel aan het democratische gehalte en de integriteit van het economisch leven van bijvoorbeeld Roemenië is zonder meer gerechtvaardigd, maar er hoeft niet aan te worden getwijfeld dat het lidmaatschap van de Europese Unie van Hongarije en Roemenië heeft bijgedragen tot het dempen van de onderlinge spanningen over de status en de positie van de grote Hongaarse minderheid in West-Roemenië en over de eis van rechts-radicalen Hongaren om die weer onder Hongaars staatsbestuur te brengen. De bewering dat de snelle inpassing van voormalige Oostblokstaten in de Europese Unie (burger)oorlog heeft voorkomen gaat ver en is trouwens onbewijsbaar, maar men zou ook kunnen zeggen dat voormalig Joegoslavië heeft bewezen dat de Europese Unie niet snel genoeg is geweest.

Mening

De vanzelfsprekendheid van vrede in het Europa van de Europese Unie heeft ons wellicht doen vergeten dat die vrede de fundamentele doelstelling was en is. De Europese Unie en haar pleitbezorgers zouden er goed aan doen die doelstelling en het succes van het streven daarnaar beter over het voetlicht te brengen. Ze zouden ook best met meer nadruk in de schoolboeken mogen staan; ze behoren in elk geval luid en duidelijk deel uit te maken van onderwijs over Europese integratie. Dat hoeft kritiek

op de Europese Unie niet in de weg te staan, noch hoeft daar een oproep uit te worden afgeleid om te gaan stemmen bij de verkiezingen voor het Europees Parlement.

Die Noorse studenten in Opava moesten uiteindelijk toegeven dat zij in de weinig verheffende positie zaten door enerzijds geen deel van de Europese integratie uit te willen maken, maar anderzijds wel dankbaar te profiteren van de stabiele vrede die het Europa van de Europese Unie kenmerkt. Twee van de vijf zeiden daar nooit aan te hebben gedacht voordat zij hun standpunt hadden bepaald, maar nu - nu zij dat beseften - te overwegen van standpunt te veranderen. ■

Tijdens het studentendebat in Opava gaf Norbert Weber, hoogleraar in Berlijn en leider van de Duitse delegatie, een verbijsterende illustratie van een persoonlijke oorlogsgeschiedenis, die lezers van *Maatschappij & Politiek* niet mag worden onthouden.

'Ik ben in 1941 geboren in de buurt van dit Tsjechische Opava. Mijn ouders waren Sudeten-Duitsers; ons gezin werd in 1945 verdreven. Mijn vader kreeg hier in 1917, aan het eind van de Eerste Wereldoorlog, als jongeman een baan bij de spoorwegen, toen nog de spoorwegen van de Oostenrijks-Hongaarse Dubbelmonarchie. Na de oorlog werd dit gebied bij de nieuwe staat Tsjecho-Slowakije gevoegd, wat hier ter plaatse met gewelddadige strubbelingen gepaard ging. Hij mocht zijn baan alleen houden als hij bewees de Tsjechische taal te beheersen. Direct daarna claimde Polen dit gebied en na opnieuw enige schermutselingen werd het tijdelijk Pools. Hij mocht zijn baan alleen houden als hij bewees het Pools machtig te zijn. Als spoorwegemployee werd hij ingezet bij de oorlog tussen Polen en de sovjets, in 1920. In 1938 kreeg hij te maken met de annexatie van Sudetenland door de nazi's. In 1943 werd hij door de *Wehrmacht* opgeroepen en naar het oostfront gestuurd. Oostenrijker, Tsjech, Pool, Duitser, vier nationaliteiten en drie talen, zonder te verhuizen, twee wereldoorlogen, de Poolse oorlog tegen de Sovjetinvasie en twee grensverschuivingen met het nodige geweld, zijn gezin uiteindelijk gewelddadig verdreven. Allemaal in een, Europees mensenleven.'

Wat wijst leerlingen het beste de weg door
verkiezingsland?

Kieskompas of StemWijzer?

LIEKE MEIJS

Met de verkiezingen voor het Europees Parlement in zicht zullen veel Nederlanders met behulp van de *StemWijzer* en het *Kieskompas* hun stemvoorkeur voor 4 juni bepalen of bevestigen. Welke van deze digitale verkiezingshulpmiddelen kan het best worden ingezet bij lessen over de Europese verkiezingen?

Voor de verkiezingen van 2006 werd de *StemWijzer* van het Instituut voor Publiek en Politiek (IPP) door 4,7 miljoen mensen geraadpleegd. Een derde van de gebruikers zei dat het stemadvies van de *StemWijzer* mede hun voorkeur bepaalde.¹ Maar liefst 15 procent gaf aan op basis van het *StemWijzer*-advies van partijkeuze te zijn veranderd. De meeste gebruikers gingen met behulp van de *StemWijzer* na of het afgegeven stemadvies overeenkwam met de partij waar op zij zouden stemmen. Naast de bekende *StemWijzer* is er ook het *Kieskompas*. De makers daarvan zeggen 'op wetenschappelijke basis een objectieve stemwijzer te hebben ontwikkeld'.

Gebreken

De *StemWijzer* is er al sinds 1989, toen het begon als boekje met stellingen die handmatig moesten worden

geturfd. Het gebruik van de computer betekende een grote sprong voorwaarts. In 2003 kregen de makers van de *StemWijzer* de Machiavelliprijs, voor 'de eminente en wellicht duurzame bijdrage die aan de publieke informatievoorziening rond verkiezingen werd geleverd en de belangrijke stimulans die daarmee aan de politieke discussie in huiskamers, kantines en kantoren werd gegeven'. Het doel van *StemWijzer* was en is een educatieve test om jongeren (en inmiddels ook volwassenen) bij politiek en politieke partijen te betrekken.

Er kwam ook kritiek. Zo verweet politoloog André Krouwel de makers van *StemWijzer* dat zij zich nooit iets hebben aangetrokken van de aanhoudende kritiek op het geven van een stemadvies - op basis van scores op de door de politieke partijen zelf geformuleerde stellingen.

Krouwel was een van de initiatiefnemers van de variant op *StemWijzer*, het *Kieskompas*. Deze werd in oktober 2006 door het dagblad *Trouw* ontwikkeld, in samenwerking met de Vrije Universiteit Amsterdam. Het *Kieskompas* geeft geen stemadvies maar laat de gebruiker zijn positie in het politieke landschap bepalen.

Krouwel stelt dat *StemWijzer* zich alleen op de verkiezingsprogramma's baseert. De kiezer laat zich echter door meer zaken beïnvloeden, bijvoorbeeld door de geleverde prestaties van de politieke partijen en het vertrouwen dat hij in politici heeft. Ook voor deze aspecten kan de gebruiker zijn scores en positie bepalen. Het *Kieskompas* biedt ook *Kieskompas Educatief* dat stellingen bevat over de vier domeinen van Maatschappijleer voor havo/vwo.

Een- of tweedimensionaal

Wat is het verschil tussen *StemWijzer* en *Kieskompas*? Bij de *StemWijzer* is sprake van een eendimensionale indeling van de scores naar *links* en *rechts*. Bij het *Kieskompas* vinden de makers dat niet voldoende. Zij introduceren naast de links-rechtsdimensie een tweede: de GAL/TAN-dimensie (progressief-conservatief). GAL (progressief) staat voor voorstanders van het bevorderen van persoonlijke vrijheden en TAN (conservatief) voor een positieve waardering voor traditionele instituties (gezin, kerk) en nadruk op orde en stabiliteit.

Deze extra dimensie wordt zichtbaar in de grafische weergave van scores van de gebruiker. De StemWijzer toont staafdiagrammen die laten zien met welke partijstandpunten de scores het meest overeenkomen. Bij het Kieskompas leveren die scores een positie op in een tweedimensionaal assenstelsel van links-rechts en van progressief-conservatief.

Verskil zit ook in de factoren die worden *gewogen*. Bij de StemWijzer kunnen, als de gebruiker dat aangeeft, bepaalde items extra zwaar meetellen. Verder kan men bij het eindadvies ook partijen wegstreken, waarop men in elk geval niet zou gaan stemmen. Bij het Kieskompas kunnen desgewenst ook 'stellingen over het regeringsbeleid van de afgelopen drie jaar (Tweede Kamerverkiezingen 2006)' en 'de betrouwbaarheid en bekwaamheid van de partijleiders' worden meegenomen.

Gebruikers

Hoe denken gebruikers over deze grote verschillen? Gebruikers zijn nogal eens verontwaardigd als de uitkomst niet is die zij verwachtten. Gebruikers die zowel de StemWijzer als het Kieskompas invulden hadden de neiging die verkiezingshulp de beste te vinden, waarvan het eindadvies (het beste) overeenkwam met hun eigen stemvoorkeur. Geen wonder, maar veel heeft men niet aan een dergelijk vergelijkend oordeel.

Ton Olgers, vakdidacticus Maatschappijleer en verbonden aan de Vrije Universiteit Amsterdam, ziet voordelen in de eendimensionale indeling. Voor leerlingen is deze overzichtelijk en herkenbaar en op meerdere thema's toe te passen. Het verband tussen de posities van de partijen op de links-rechtsschaal en op de GAL/

TAN-schaal vindt hij ook daarin wel degelijk aanwezig. Het zou echter kunnen dat een tweedimensionale meting de foutmarge verkleint. Zijn voorstel is om met de StemWijzer te starten en mogelijk een jaar later, of bij vwo-leerlingen die Maatschappijwetenschappen doen, nog eens te peilen met het tweedimensionale Kieskompas.

Europese verkiezingen

Docenten Maatschappijleer kunnen niet om Europese verkiezingen heen. De StemWijzer of het Kieskompas kan een goed hulpmiddel zijn. Bij de StemWijzer is nu voor een opzet gekozen waarbij leerlingen niet alleen stellingen krijgen voorgeschoteld, maar ook een motivatie van de partijen voor hun standpunten. Op dit moment (eind maart) zijn de StemWijzer en het Kieskompas nog niet beschikbaar.

Eind april komen ze online. Jochum de Graaf, projectleider StemWijzer van het IPP, wil wel alvast een tipje van de sluier oplichten. De stellingen waarop leerlingen bij de Europese verkiezingen hun mening kunnen geven zullen onder meer gaan over 'de beperking van de Europese Unie (EU) tot economische en monetaire samenwerking', 'de uitbreiding van de Europese Unie met Turkije', en de vraag of 'Nederland kan/mag vasthouden aan een eigen softdrugsbeleid'. Overigens brengt het IPP de StemWijzer ook in andere EU-landen uit.

Het is afwachten of er, net als bij de Tweede Kamerverkiezingen, weer 4,7 miljoen gebruikers in Nederland zullen komen. ■

Noot

1. Onderzoek door Marcel Boogers, Tilburgse School voor Politiek en Bestuur, 2006, zie: www.publiek-politiek.nl.

Europa saai?

ANIQUE TER WELLE

Voordat Anique ter Welle in het onderwijs ging werken liep zij enige tijd rond in Europa. Als beleidsmedewerker van een europarlementariër, als trainer in Oost-Europa (campagnetrainingen aan zusterpartijen van de PvdA) en op de Balkan in een poging onafhankelijke media, of *free media* zoals de Amerikanen zeggen, op te sporen en te ondersteunen. Ter Welle heeft iets met Europa.

Voor leerlingen in mijn (voor)examenklassen ligt dat anders: 'Europa, daar kun je op vakantie of later studeren'. Daar houdt de belangstelling van de gemiddelde leerling echter wel op. Een Europese grondwet, het democratisch tekort? Het zal allemaal wel. Een hele toer dus om daar verandering in aan te brengen, of het is een geweldige uitdaging. Het ligt er maar aan hoe men in het leven staat. Inmiddels ben ik een aantal jaren verder en heb ik wel een aantal instrumenten om de meute voor Europa in beweging te krijgen. Misschien worstelt u, lezer, ook wel eens met Europa in uw klas. Daarom biedt dit themanummer twee suggesties om Europa bij de kop te pakken en die in mijn klas goed werken.

Kennis

Het is opvallend dat leerlingen zo weinig van de individuele lidstaten van de Europese Unie (EU) weten. Daarom is het raadzaam te beginnen met een kaartje van Europa waarop de leerlingen de EU-lidstaten en hun hoofdsteden moeten aangeven. Vervolgens doen de leerlingen individueel een klein onderzoek naar een van de lidstaten. Aan de hand van een vragenlijst maken ze een soort profiel van het land: bruto nationaal product, werkgelegenheid, politieke situatie, belangrijke nationale maatschappelijke kwesties, bevolkingssamenstelling, enzovoorts. Het vormt een aardig begin om de verschillen en overeenkomsten tussen de lidstaten in kaart te brengen en is bovendien heel goed voor de to-

pografische kennis. In kleine groepen bespreken de leerlingen vervolgens hun bevindingen. Het betreft een prima start van een week of twee.

Probleemgestuurd

Waar het onderwerp Europa zich verder heel goed voor leent is *probleemgestuurd onderwijs* (PGO). Aan de Universiteit van Maastricht, waar deze vorm van onderwijs is ontwikkeld, wordt het al jaren toegepast. PGO verloopt in zeven stappen, de zogeheten *zevensprong*:

- Stap 1: *Verhelder onduidelijke termen en begrippen.*
- Stap 2: *Definieer het probleem.*
- Stap 3: *Analyseer het probleem.*
- Stap 4: *Inventariseer op systematische wijze de verschillende verklaringen, die uit stap 3 naar voren zijn gekomen.*
- Stap 5: *Formuleer leerdoelen.*
- Stap 6: *Zoek aanvullende informatie buiten de groep.*
- Stap 7: *Synthetiseer en test nieuwe informatie.*

In afgeslankte vorm is probleemgestuurd onderwijs goed bruikbaar in hogere klassen van het voortgezet onderwijs. De rol van de docent is die van tutor: per groep van vijf à zes leerlingen twee tutores, op de achtergrond welteverstaan. Misschien is dat wel het meest lastige aan probleemgestuurd onderwijs, zeker als de docent goed in een onderwerp in ingevoerd: 'Denken jullie daar wel aan?', 'Dat moet je daar en daar even opzoeken.', 'Dit is eigenlijk niet zo belangrijk.', 'Dat is de kern van het probleem.'; allemaal niet doen! De taak van de tutor is observeren en alleen in geval van nood bijsturen. Natuurlijk mag de tutor af en toe wel een vraag stellen...

gelukkig maar.

Het *studielandschap* bestaat bij ons uit een of twee artikelen over een bepaalde Europese kwestie, bijvoorbeeld over de toetreding van Turkije of het Europees immigratiebeleid. Die kwestie is het uitgangspunt. Leerlingen lezen de teksten en zoeken begrippen op die ze niet kennen. Daarna gaan ze met elkaar in gesprek over vragen die het artikel oproept. Dit gebeurt in de vorm van een *brainstorm*. Elke vraag is dan ook goed. Dat is lastig voor leerlingen (en lastig voor mensen in het algemeen), maar wel belangrijk om creativiteit te stimuleren. Zo proberen ze tot de kernvraag van de kwestie te komen.

Daarna gaan leerlingen in kleine groepen uiteen om te proberen antwoorden op de verschillende (deel) vragen te vinden. Als ze weer bij elkaar komen, bespreken ze de antwoorden, beoordelen ze of de vragen voldoende zijn beantwoord en welke nieuwe vragen die antwoorden weer oproepen (wat willen ze verder nog over dit onderwerp weten?) en zoeken ze weer naar antwoorden, enzovoorts. Zo verdiepen ze zich zelfstandig in de kwestie en vormen zich op basis van de antwoorden een mening over de kwestie. Overigens hoeft dit natuurlijk niet een gedeelde mening te zijn.

Afronding

Op de laatste dag (in totaal duurt het *PGO Europa* drie dagen) presenteren de leerlingen hun Europese kwesties aan elkaar. Ze geven informatie en een of meerdere standpunten. Die presentaties zijn vrij. In de praktijk betekent dat veel *PowerPoint*-presentaties, maar ook toneelstukjes en een enkel debat.

De twee tutoren van elke groep beoordelen de leerlingen met een individu-

Illustratie: Anneke Gast

eel cijfer. De beoordeling is gebaseerd op de inzet, de inhoudelijke bijdrage en de presentatie. Er wordt ook altijd op het probleemgestuurd onderwijs teruggeblikt: 'Wat vinden leerlingen ervan en wat heeft het opgeleverd?'. Leerlingen vinden het doorgaans leuk om zelf een aantal dagen een dergelijk onderwerp bij de kop te pakken. Ze voelen zich ook heel erg student. Ze zijn die dagen ook niet gehouden aan de bel, maar mogen hun eigen tijd indelen. Het levert op dat er in elk geval een Europese kwestie is waar ze veel meer over weten dan daarvoor en, zo blijkt, is er vaak ook interesse voor Europa in het algemeen gewekt. Niet langer abstract en ver weg, maar een stukje concreter en dichterbij. ■

Europa is heel ver weg

RADBOUD BURGSM

Paul Krugman, Nobelprijswinnaar voor Economie, legde in zijn column in de *New York Times* van 16 maart jongstleden de vinger op de zere plek. Europa is een nest kibbelende lidstaatjes, dat problemen inefficiënt aanpakt. Europa schiet te kort.

Paul Krugman stelde vast er voor de economische storm op de hele wereld geen veilige haven meer is te vinden. Opvallend was zijn zorg over Europa: 'Het (Europese) continent faalt in het effectief reageren op de financiële crisis'.

Europa is net als de Verenigde Staten geconfronteerd met een zware recessie en voelt de crisis even hard, maar,

zo constateert Krugman, Europa doet veel minder aan de bestrijding daarvan. Neem het verschil in monetair beleid. De Europese Centrale Bank (ECB) is veel minder actief dan de Federal Reserve Bank. De Amerikaanse president Barack Obama pompte na goedkeuring van het Congres miljarden in de economie, terwijl binnen Europa eerst alleen de nationale overheden

hier en daar kredieten verstrekten en enkele banken nationaliseerden. Daar staat wel tegenover dat binnen Europa de verzorgingsstaten het financiële en menselijke leed voorlopig nog kunnen verlichten. In de Verenigde Staten ligt dit duidelijk anders.

Verdeeldheid

Waarin schiet Europa dan ernstig te kort? Krugman noemt de verdeeldheid onder de kibbelende lidstaten, het pijnlijke gebrek aan leiderschap en de te laat en te traag reagerende Europese Centrale Bank. Er is echter nog een dieper probleem: Europa's economische en monetaire integratie loopt te ver vooruit op de politiek. De economieën van Europa zijn nauw met elkaar verstrengeld, maar het ontbreekt Europa aan een gecoördineerde aanpak van de crisis. Nationale regeringen probeerden en proberen in eerste instantie zelf de crisis te bezweren, met als gevolg dat zij de verdenking van protectionisme op zich laden. Dat is niet goed voor het onderling vertrouwen. Volgens Krugman ontbreekt het Europa aan een (supranationale) regering die de verantwoordelijkheid

inzake Europese economische maatregelen op zich juist vanwege het gebrek aan een Europese leider had hij een krachtiger leiderschap van de Europese Centrale Bank verwacht. Maar moest weer rekening houden met kibbelende lidstaten. Europa is dus zwakker in een tijd van crisis Europese zwakte nu net van de redenen voor Europese integratie? ■

Foto: Europees Parlement – Unit Audiovisuele Media

